

Віктор Міщанин

ОПІШНЯНСЬКИЙ ГОНЧАР ФЕДІР ЗАДОРЖНИЙ (За матеріалами кримінальної справи)

Опішнянський гончар Федір Задорожний був репресований, як і мільйони українців, у другій половині 1930-х років. Подальша його доля невідома. І нині лише архівна кримінальна справа – єдине джерело, що проливає світло на окремі сторінки його життєвого шляху.

Ключові слова: Федір Задорожний, опішнянський гончар, кримінальна справа.

1937-1938 роки ввійшли в історію як період «великого терору» в СРСР. Масштаби репресій в ці роки досягли свого апогею і торкнулися всіх верств населення, зокрема, і гончарів.

Гончарі зазнавали репресій з боку більшовицької влади за звинуваченнями як в економічних злочинах (спекуляції, ухиленні від сплати податків), так і в політичних (насамперед в антирадянській агітації).

Метою даного дослідження є з'ясування трагічної долі гончара з Опішного Федора Петровича Задорожного, про якого практично нічого не було відомо, на основі вивчення його кримінальної справи, що зберігається в архіві управління СБУ в Полтавській області.

Федір Петрович Задорожний народився 3.05.1879 року в містечку Опішному Опішнянської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії в гончарській родині [1].

Його батько, Петро Задорожний, був опішнянським гончарем-кустарем, «имел мелкое кустарное производство (гончарное) без использования наёмных рабочих» [2].

Сам Федір Петрович, згідно з характеристикою Опішнянської селищної ради за 1937 рік (мову оригіналу збережено), « до революції по соцстану лічився бідняк, занімався гончарством, мав: хату, сараїв 2. Садибу, Після революції по соцстану лічився теж бідняк, мав: Хату, сараїв 2. Садибу, корову, занімався гончарством, був церковним старостою, зараз Кооперований кустар ...» [3].

До колективізації Федір Задорожний був незаможним гончарем-кустарем. Мав 600 квадратних сажнів землі. На момент арешту в 1937 році працював гончарем Опішнянської артілі «Художній керамік» [4].

У матеріалах справи є і така інформація про нього: «вопреки существующего положения нелегально дома выработывал гончарную посуду, которую у него изъяли» [5].

Його сім'я, станом на 1937 рік, мала такий склад: дружина – Онисія Федорівна, 53 роки (1884 р.н.), домогосподарка; дочка – Уляна Федорівна, 33 роки (1904 р.н.), утриманка [6].

Федір Петрович Задорожний був заарештований 2.05.1937 р. Опішнянським районним відділенням НКВС за звинуваченнями у проведенні контрреволюційної агітації. Після арешту утримувався в тюрмі м.Кременчука [7].

© Міщанин Віктор Данилович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України.

Уважне вивчення його кримінальної справи показує, що звинувачення у злочинах, висунуті проти нього, можна умовно поділити на дві частини: ті, що справді мали місце, і вигадані.

До перших належить звинувачення його у зв'язках із церквою.

На допиті 19.06.1937 р. свідок Захар Йосипович Коломієць, 1895 р.н., гончар артілі «Художній керамік», серед іншого свідчив: «Задорожного Ф.П. я знаю как не советского человека, который в прошлом около 4 лет был церковным старостой и до последнего времени он тесно связан с попом Морозом, который часто бывает дома у Задорожного. Ранее он был связан с попом Спасской церкви, фамилию его не знаю, по имени Александр. В квартире Задорожного исполнялись религиозные обряды нелегально. В 1936 г. у него на квартире нелегально перед религиозным праздником Пасха святости пасхи и этим исполняли религиозный обряд. Для этой цели приходили к нему люди, т.е. верующие. Меня же за то, что я не верю в бога и иногда разоблачал Задорожного как активного церковника, он называл «нехристом» [8].

На допитах Федір Задорожний визнав свою причетність до церкви, зокрема, що він «церковным старостою Спаской церкви в м.Опошня» «был 3 года, т.е. с начала 1925 по 1928 г.» А також те, що в нього вдома відбувалося освячення пасок, і для цього до нього приходили інші мешканці Опішного, серед них і місцеві гончарі: «В 1936 г. у меня в доме, без соответствующего разрешения органов власти перед праздником (религиозным) – пасха исполнялся религиозный обряд попом Морозом, который святит пасху.[...] Святити пасху у меня в доме Сердюченко Даныло, Отченашко Степан, Шиян Екатерина, Резник Василий и Парасковья, Яценко Николай, Диденко Фёдор. Другие религиозные обряды у меня дома не исполнялись». При цьому він заперечував проведення антирадянських розмов у нього вдома під час виконання релігійних обрядів [9].

До вигаданих звинувачень на адресу Федора Задорожного можна віднести зокрема те, що він нібито серед працівників артілі «Художній керамік» та жителів містечка періодично проводив антирадянську агітацію і висловлював «свою готовность принять участие в борьбе с советской властью», одобряв «деятельность врагов», говорив, що «троцкисты хотели сделать лучшую жизнь для народа», виражав «недовольство существованием артелей среди рабочих артели «Художній керамік», говорив, що «в царские времена было лучше жить чем при советской власти», вів «контрреволюционную фашистскую пропаганду по вопросу происходящих событий в Испании, говорил о том, что лучше будет для народа если в Испании победят мятежники, а если победят республиканцы, то народу будет плохо жить, что наши газеты об успехах республиканцев пишут неправду, в Испании побеждают мятежники, а не республиканцы» [10].

Усі звинувачення на свою адресу у проведенні антирадянської агітації Федір Задорожний заперечував. Посилаючись на свій чималий досвід вивчення кримінальних справ репресованих, можу стверджувати, що чимало аналогічних звинувачень зустрічаються і в багатьох інших справах. Тобто вони були стандартними при фабрикуванні політичних кримінальних справ.

Впадає у вічі також те, що частина свідків по справі Задорожного просто помстилася йому за ті чи інші особисті неприязні відносини, що існували між ними та репресованим.

Так «суперечки між підсудним Задорожним і свідком Чабаном полягали в тому, що він, як і його дружина, діти, не дивлячись на заборону підсудного Задорожного, ходили в двір останнього до колодця по воду, завжди кидали хвіртку не закритою, з приводу цього і виникла між ними сварка. Із Кириловим і підсудним ненормальні взаємовідносини полягали в тому, що вони мали сварку за вербу, яка росла на межі садіб як одного, так і другого, з-за ради якої між ними і зараз існують суперечки» [11].

Справа Федора Задорожного розглядалася виїзною сесією спецколегії облсуду в м.Кременчуці 5.10.1937 р. Було прийнято рішення: справу направити на дослідження, а Задорожного з-під варті звільнити під підписку про невиїзд з місця постійного проживання [12].

Під час проведення додаткового розслідування були допитані як попередні свідки, так і нові – гончарі артілі «Художній керамік» Григорій Потапович Півень, Митрофан Артемович Яценко, Данило Якимович Сердюченко, кожний з яких заявив, що «возможно, что Задорожный и вёл антисоветские разговоры, работая в мастерской артели, но я этого не слышал» [13].

Після додаткового розслідування справа Задорожного розглядалася спецколегією Полтавського обласного суду (м.Полтава) 11.05.1938 р. У прийнятому рішенні, зокрема, зазначалося: «Спецколегія вважає, що закинуте звинувачення підсудному Задорожному за ст.54-10 ч.1 КК не доведено. Тому, керуючись ст.302 п.1 КПК, спецколегія приговорила Задорожного Ф.П. за силою ст.302 ч.1 КПК по суду вважати виправданим за недоведеністю злочину. Судвитрат по справі немає. Вирок може бути оскаржений до спецколегії Верховного суду у 5-й термін з дня вручення копії вироку» [14].

3.07.1938 р. у спецколегію Верховного Суду УРСР був направлений протест у порядку нагляду виконуючого обов'язки начальника відділу по спецсправах Прокуратури УРСР Прокопенка, в якому він просив: «Приговор Спецколлегии Полтавского Облсуда отменить и дело возратить на новое расследование в ином составе судей с вызовом в судебное заседание свидетелей Кириллова, Коломийца и Яценка» [15].

25.07.1938 р. справа Ф.Задорожного була розглянута в спеціальній колегії Верховного Суду УРСР. У прийнятій ухвалі, зокрема, зазначалося: «Протест прокурора задоволити, виправдовуючий вирок Спецколегії щодо Задорожного Ф.П. скасувати, а справу спрямувати на новий розгляд в ту ж Спецколегію в іншому складі суду зі стадії судового слідства. Ухвала остаточна» [16].

19.08.1938 р. відбулося судове засідання спецколегії Полтавського обласного суду, на якому було прийняте таке рішення: «Спецколлегия считает, что обвинение предоставленное подсудимому Задорожному по ст. 54-10 ч.1 УК доказано.

Руководствуясь ст.ст. 296, 297 и 302 п.III УПК и 42 ст.УК УССР приговорила:

Задорожного Ф.П. подвергнуть лишению свободы в исправительно-трудовых лагерях в отдалённых местностях СССР сроком на шесть лет и на основании ст.ст. 30 и 32 УК поразить осуждённого Задорожного в политических правах, предусмотренных п.п. «а», «б», «в» ст.29 УК сроком на 3 года после отбытия наказания или досрочного освобождения. Засчитать ему срок предварительного заключения с 2 мая 1937 г. до 11 мая 1938 г.-да. Мэру пресечения осуждённому Задорожному, до вступления приговора в законную силу изменить, взяв его немедленно под стражу для содержания в тюрьме в г.Полтаве» [17].

На даний вирок Федором Задорожним було подано касаційну скаргу, яка розглядалася 3.11.1938 р. касаційною колегією Верховного Суду УРСР по кримінальних справах. У її висновку, зокрема, говорилося: «На указанный приговор осуждённый подал касжалобу[...]. Просит приговор пересмотреть, передать дело на новое расследование. [...]

Избранная мера наказания судом соответствует совершёному преступлению.

На основании указанного и руководствуясь ст.346 ч.6. УПК УССР, полагал бы:

Касжалобу осуждённого Задорожного, как безосновательную отклонить.

Приговор Спецколлегии Полтавского облсуда оставить в силе» [18].

16.12.1938 р. Верховний Суд у судовій колегії по кримінальних справах прийняв ухвалу, в якій, зокрема, зазначалося: «На вирок суду засуджений Задорожний подав касаційну скаргу, в якій [...] просить вирок скасувати, а справу спрямувати на новий розгляд.

Ці покликання не варгі уваги. Матеріалами справи і, зокрема, свідченням свідків [...] закинуте засудженому звинувачення доведено. [...] Керуючись ст.ст.343-354 КПК, ухвалив: Касаційну скаргу Задорожного Ф.П. залишити без задоволення, а вирок суду в силі. Ухвала остаточна» [19].

Подальша доля Федора Задорожного невідома. Висновком прокуратури Полтавської області від 27.02.1995 р. Федір Петрович Задорожний був реабілітований [20].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що фактично дана кримінальна справа

– єдине, відоме на сьогодні джерело, де можна щось довідатися про гончара з Опішного Федора Задорожного: його долю, гончарське походження, майновий стан його батька, рік народження, опис його зовнішності, парафіянином якої з опішнянських церков він був і в які роки там старостував, до якого часу був гончарем-кустарем і коли став кооперованим кустарем, імена та вік членів його сім'ї, майновий стан до і після 1917 р., кількість землі, якою він користувався, тощо.

Окрім даних про Федора Задорожного, ця кримінальна справа містить короткі відомості і про інших гончарів з Опішного та навколишніх поселень: Данила Якимовича Сердюченка, Митрофана Артемовича Яценка, Григорія Потаповича Півня, Захара Йосиповича Коломійця, Луки Прокоповича Яценка. А саме: їх рік народження, місце народження і проживання, з якого соціального стану походять, їх заняття до і після 1917 р., яким ремеслом займалися їхні батьки, освіта, партійність, склад сім'ї, місце роботи і ким працює, служба в царській армії та роки її проходження, вуличне прізвисько декого із них. Ці дані дозволяють прослідкувати, зокрема, спадковість опішнянського гончарства та виявити гончарські династії місцевих майстрів.

На закінчення вкотре хотів би привернути увагу вчених, зокрема, керамологів, особливо тих, хто займається вивченням життєвого шляху конкретних представників українського гончарства, до того, що доволі часто кримінальні справи в силу їхньої специфіки створення і зберігання є чи не єдиним джерелом інформації про ту чи іншу особу. А тому до їх вивчення слід звертатися частіше.

1. Кримінальна справа Федора Задорожного №6578-с. – Арк.6 // Архів Управління СБУ в Полтавській області.

2. Там само.

3. Там само. – Арк.7.

4. Там само. – Арк.6.

5. Там само. – Арк.66.

6. Там само. – Арк.8.

7. Там само. – Арк.7.

8. Там само. – Арк.23-24.

9. Там само. – Арк.59, 10, 11.

10. Там само. – Арк.15-29.

11. Там само. – Арк.93.

12. Там само. – Арк.50-51.

13. Там само. – Арк.71, 73, 75.

14. Там само. – Арк.93.

15. Там само. – Арк.95.

16. Там само. – Арк.96-97.

17. Там само. – Арк.103-104.

18. Там само. – Арк.107.

19. Там само. – Арк.108.

20. Реабілітовані історією. Полтавська область: Науково-документальна серія книг. – Київ-Полтава: АСМІ, 2004. – С.483.

Опешнянский гончар Фёдор Задорожный был репрессирован, как и миллионы украинцев, во второй половине 1930-х годов. Дальнейшая судьба его неизвестна. И ныне только архивное уголовное дело – единственный источник, который проливает свет на отдельные страницы его жизненного пути.

Ключевые слова: Фёдор Задорожный, опешнянский гончар, уголовное дело.

The Opishne Potter Fedir Zadorozhny (Bease on the Materials of the Criminal Case) Fedir Zadorozhny, a potter from Opishne, has become a victim of political repressions, like the millions of the Ukrainians, in the late 1930s. His further future is unknown. And now only the archival criminal case is the only source to throw light on the separate pages of his course of life.

Key words: Fedir Zadorozhny, Opishne potter, criminal case.